

Istent az ember nem tud választani

Eörsi István és Konrád György beszélgetése

Eörsi István, Pista, a napokban lett volna 80 éves. Nem lett. Konrád György 2005-ben beszélgetett vele az Alexandra pódiumán, nem sokkal **Eörsi** halála előtt. A moderátor, és az alább közölt beszélgetés gondozója Kőrössi P. József. Akkor már tudtuk, tudta ő is, hogy rövidesen meg fog halni; nagyobbik fiát, Jánost már eltemette.

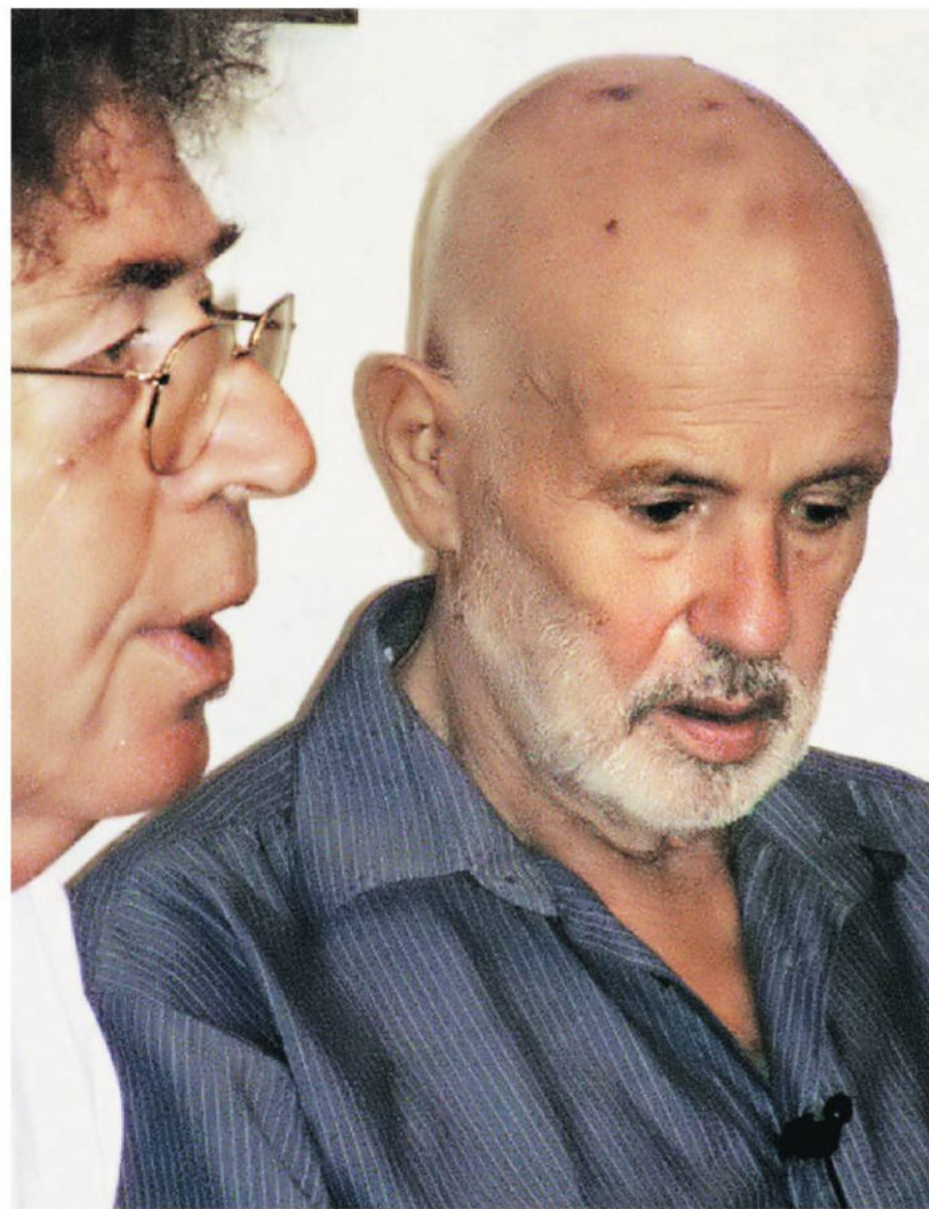
Konrád György: Pistám, több évtized van mögöttünk, amelynek számos alakja már nem lehet itt, és őket már nemigen lehet megcsipkedni, mert nem élnek, és te sem akarnád csipkedni, mert szeretted őket. Beszéljünk róluk veled, a nagy csipkelődővel. Eldicsekedhetem, hogy engem is rendszeren megcsipkedtél.

Eörsi István: Nem elég rendszeren, de próbálkoztam!

Konrád: Igyekeztem. Csapdába csallak, olyan emberekről kérdezlek, akiket szeretted. A gyerekkorodról keveset tudok, az is két ironikus megállapítás olyanoktól, akikkel nem biztos, hogy jóban vagy még mindig. Az egyik Heller Agi, aki szerint a korcsolyapályán te olyan veszedelmesen rohantál, hogy ő mindig ki kellett hogy térjen, mert attól tartott, hogy felborítod. A másik gyerekkori emlék Erdélyi Miklóstól származik, aki azt mondta, hogyha volt egy faág, amire valamelyik gyerek a cserkészcsapatból felmászott, és az letört, noha a gyerek nem volt nagyon súlyos, akkor az te alattad tört le. Amikor börtönbe kerültél, Páros Vera, a feleséged néha eljött hozzánk, és átéreztem azt, hogy közel vagytok egymás-

hoz, de hát mégis köztetek volt a fal. Aztán volt egy közös barátunk, Krassó Gyuri, akit csodáltunk. Különös ember volt. Volt két barátod még, akikkel a forradalmi és börtönidők kötnek össze. Gáli Jóska, aki dramaturg volt és színműíró, színdarabíró, évfolyamtárs, és Angyal István, akit, azt hiszem, a te tárgyalásodon láttam először. Még kit is említhetnék, akihez – úgy rémlik – erős érzések fűztek téged? Ginsberg! Ennyi elég is most. Ja! Kihagytam a legnagyobbat, Lukácsot.

Eörsi: Bekerültem abba a szettbe, ahol rendkívül jó kis sakkpartikat játszom a halállal. Egyelőre függőben állnak a partik, valamennyi. A témakör ez: csupa halott. A legutolsó halottamról nem beszélek, mert azonnal sírni kezdek. Az egész témába bele kell erőltetnem magam. Először is ebben a tavaly november óta eltelt időben, amióta elkezdtem teljesen reménytelen birkózásomat Leukémia kisasszonnyal, azóta nekem a halál szó is, meg a halál szó értelme is tökéletesen más lett. Hát nézzük! Kapásból kivesszek egyet, nem ő volt életem legmeghatározóbb személyisége, Angyal István. Az egyetlen volt, akire felnéztem. Rejtélyes volt. Marhának is tartottam. Tehát a nagy marhákra is fel lehet nézni, ha következetesek és önfeláldozóak. Ezt el szabad mondani, mindjárt elmondom. Tehát ezek közt a halottak közt volt olyan, mint Angyal István, akinek általam ismert életében igazából egyetlen cselekedete sem volt, amelyet a saját kedvéért tett volna, talán az egyetlen Ágnes meghódításán, a feleségem kívül. Ezt megírta Gáli Jóska, a má-

„Jó kis sakkpartikat játszom a halállal” – Konrád György és **Eörsi István**

sik halott, az Elmondom az életed állatokban című gyermekmesekötetében. Kifaggattam Gálit, ez így volt. Gálit Aushwitzban, mint mindenkit, elvitték a fürdőbe, és ott a lengyel zsidók felfedezték, hogy a Gálinak hiányzik az a jel a testen, amely az istennel való szerződést ugyebár szemlélteti. Gáli papája még a Gáli születése előtt öt évvel katolizált, Apor Vilmos püspök volt, aki a keresztséget föladta neki. Észrevették ezek a lengyel zsidócskák, hogy „egy áruló van köztünk”. Lerántották a földre, a kőbe verték a fejét, egész arca csupa vér lett. A szemüvege, ami akkor háromdioptriás vagy két és fél, eltört, az egész arca vérben úszott. Aztán egyszer csak felharsant: Vi-

gyázz! A Gáli által alig ismert vagy egyáltalán nem ismert Angyal István üvöltötte, hogy vigyázz, hogy azt higgyék, bejöttek a németek. (Angyal volt tizenhét éves, a Gáli tizenhat.) Elkezdte verni, ütni egyedül a nyolcat vagy tízet, és közben tényleg bejöttek a németek. Gáli Jóska életben maradt. De most nem a Gáliról mesélek elsősorban, hanem az Angyalról, akinek spontán ösztöne volt... Ezek mind a ketten kommunistaként jöttek haza. A kommunisták, az oroszok fölszabadították Auschwitzot és megverték a náciakat. Hazajönnek, de Angyalnak ez a kommunizmus, ahol a Rákosi remekelt, nem tetszett. Fogta magát és a WC-ben fejfelé felakasztotta a Sztálin

képét. Aki akkor élt, vagy hallott valamit arról a korról, annak tudnia kell, hogy ez maga a merő életveszély. Elég egy feljelentés, megnézik, és akkor az Angyal nem marad életben, agyonverik. A Gáli valahogy illegálisan beosont és megsemmisítette a képet. Nem akarok most Angyal István forradalmi szerepéről és harcairól beszélni, de arról mégis, hogy Angyal az életével hatott rám, nem a halálával, nem azzal, hogy fölakasztották, hanem az életével. Egyszer ültünk egymás mellett a padon és hallgattuk a tömeggyilkos Kádár beszédét. Éppen azt mondta, hogy aki most leteszi a fegyvert, az amnesztiában részesül. Azt mondom én, ez hazudik. Engem például fel fognak akasztani, mondja Angyal! Észvesztően bátor fickó volt. Azt mondta a Verának: én nem akarom végigcsinálni veletek ezeket a vacak kis kompromisszumokat, amik rátok várnak. A Kádár-korszakban semmi nem jutott annyiszor eszembe, mint hogy „nem csinálom végig veletek ezeket a szaros kis kompromisszumokat”. És ez az, amiért mindig egy kicsit kevésbé szaros kompromisszumokat csináltam, mint a legtöbb barátom és kortársam. A Gáliról nehezen beszélek. Nagyon jó barátom volt, nagyon komikus ember a maga tíz vagy kilenc dioptriájával. A szívbaja ellenére szerelmes volt, és hogyha írt, minden mondat után felhívott. Főolvasztam mondatonként, hogy ez most jó-e, önbizalomhiánya volt. A Kádár-korszakban az írók közt ilyen ember nagyon kevés volt, ha egyáltalán volt még egy, aki nem volt hajlandó eleget tenni a minimális követelményeknek. Amikor 1976-ban aláírtuk az első szolidaritási nyilatkozatot, a Chartát, úgy döntöttünk, a Gálinak nem szólunk, mert akkor már előkészítették a szívűtétét Hamburgban. Ha ő ezt aláírja, megvonják tőle az útlevelét. Igen ám, de ez az örült Gáli meghallgatta este a Szabad Európát, meghallotta azt a 36 nevet, és az övé nem volt közte. Elrohant Vezér Erzsébethez. Rossz volt a lift, a halálbeteg szívével felment három emeletet, és lihegve és hörögve kikövetelte, hogy aláírassa.

Konrád: Tudnál valakiről beszélni, aki nem volt hősiesség?

Eörsi: Nem tudom, hogy a Ginsberg hősiesség volt-e, vagy a Lukács. Lukácsban volt hősiesség. Amikor azt mondták neki, hogy jöjjön vissza Magyarországra és vegye át az illegális párt vezetését, kitaszított volt a szerencsétlen, statárium volt. Ha elkapják, megölik, mégis habozás nélkül jött. Németországban pedig az ő világraszóló zsidó or-

Követelte, hogy a fordítóival megismerkedhessen. A repülőgépen szótározott, megnézte, hogy mit jelentenek a disznó szavak, amiket ő használt, megnézte, hogy a magyar fordításokban benne vannak-e.

rával Hitler hatalomátvétele után fél évig ott maradt, hogy újrászervezze a német kommunista pártot, ami máig, a mai napig él. '19-ben Kun Béla őt hagyta hátra, hogy szervezze újra a Kommunista Pártot, amíg ő vissza nem jön. Lukács később azt mondta: „Nézetem szerint Kun Béla úgy gondolta, én kitűnően megfelelnek mártírnak.” Egyszer, a sztálini perek idején, azt mondta: Ha jó, ha rossz, ez az én pártom. Ezt filozófusnak nem volna szabad kimondani, ezt legfeljebb egy dalnoknak szabad mondani esetleg: ha jó, ha rossz, az én istenem. Istent az ember nem tud választani, ha már egy van belőle, mondjuk, pláne nem... Egy filozófus nem mondhatja, hogy az én pártom rossz, hát akkor választok egy jót. Ilyen értelemben ő bizony egy kompromisszer volt, aki ezzel a valóban egyedülálló, fantasztikus tehetségét is lerontotta. Elkövette a legnagyobb bűnt, amit egy értelmiségi önmagával tehet: egyszer csak elkezdett önmagánál rosszabb lenni. Hogy jön ő ahhoz? Mindig órákig vitatkoztunk. Ő azt mondta, a Szovjetunió deformált, nem klasszikus, és sok szempontból már valóban elnyomított szocializmus. Mondom, deformált, nem klasszikus, elnyomított, ez igaz, de nem szocializmus. Ezen vitatkoztunk 2-3 órát. Minden vitánk döntetlenül ért véget, ő okosabb volt nálam, nekem viszont igazam volt, és a kettő valahogyan kiegyenlítődött. A Lukács a gondolkodás megszállottja volt. Amikor nagyon beteg lett, és nem tudott írni, át akarta még nézni az Ontológiát, de nem tudta. Megírta 20 oldalas önéletrajzi vázlatát, de nem tudta folytatni. Vezér Erzsébet és én jelentkeztünk, hogy mi majd kérdezzük őt, ő meg válaszol. Megrendítő volt, ahogy hétről hétre gyöngült a beszélőképesége, de nem a gondolkodóképesége. Nem tudta artikulálni, amit mondani akart. Így zajlott le ez a három hónap, életem legdrámaibb három hónapja. Ereje minden megfeszítésével próbált harcolni a szavakért. A legutolsó beszélgetést már nem lehetett lejegyezni.

Konrád: Te mondtad ki helyette a szavakat.

Eörsi: Én mondtam így ki előtte a szavakat: Közöny! És akkor mondott egy majdnem érthető szót, ezt: Élvezhetetlen.

Konrád: Először volt közönyös?

Eörsi: Először volt közönyös, először volt neki mindegy.

Konrád: De nem élvezte ezt.

Eörsi: Nem élvezte, mert mindig szeretett

hinni valamiben. Eljutottunk ezzel a beszélgetéssel egészen a haláláig. Azt mondja: Nem sokára... Kérdezem: Megy a kórházba? Viszik? Egy halott nem tud menni. Bólint. Mondom neki, Lukács elvtárs, hát hogy lenne maga halott, végére értünk egy gondolatmenetnek. Ez volt életem legnagyobb szellemi teljesítménye. Heller Ágnes, akit nem kergettem meg eléggé a jégen, talán át is kellett volna néhánykororsolyáznom rajta, szóval ez a csodálatos erényű Heller Ágnes azt mondta, hogy anynyira szereti a Lukácsot, hogy ő nem tudja nézni ebben az állapotban.

Kőrössi: Ginsbergről ne feledkezzünk meg.

Eörsi: Ginsberg. Megint bántani fogok, de máshogy nem lehet. Szabadulásom után az Országgyűlési Könyvtárban elhatároztam, hogy mindent behozok, amit a négy év börtön alatt elmulasztottam. Sajnos nem csak a könyvek terén akartam én ezt a szép és mindenféle kapcsolatot. Borzalmas voltam. Kezembe került egy antológia, benne Ginsberg Kadish című verse, annak a fele. A fele is nagyon hosszú. Elovastam, megértettem. Aztán szótárral még egyszer, aztán még egyszer. Azt vettem észre, hogy csodálom és undorodom. Kikérem magamnak a magyar költészet nevében! Hát József Attilának, vagy előtte Adynak is eszébe jutott az anyának épp arról a szervéről értekezni költőileg, ami anyává teszi. De eszébe nem jutott volna a vaginát leírni. Ginsberg leírta. Hát gondoltam, nemcsak ezt írja le, hanem mellette más, rettenetes dolgokat: műtéteket, hányásokat, iszonyatos vérzéseket. Elhatároztam, hogy én ennek a dolognak utánajárok, de utána csak úgy tudok járni, ha lefordítom. Óriási szótárak mögé tettem kezem, és a szótárak mögül leskelődtem. Így fordítottam le a verset. Mire a végére értem, úgy gondoltam, hogy ez a pasas a kor legnagyobb költője. Minden szava a költészetben, amit szenvedély szül, odaadás, gyász, kétségbeesés, szeretet. És itt a szenvedély, gyász, odaadás, kétségbeesés és szeretet a legordenárébbnak tűnő sorokból is áradt és süttött. És Naomi, az édesanya arca, ahogy az utolsó levelét írja, „a kulcs az ablakban van, fiam, a kulcs az ablakban van”. Milyen kulcs? És a mai napig nem tudom, milyen kulcs, pedig lefordítottam a verset. Valószínűleg ez az a kulcs, amellyel majd Allen, hogyha meghal, el tud jutni a Naomihoz. Valószínűleg egy ilyesfajta kulcs lehetett a kettőjük titka. Elkezdtem őt fordítani, de nem ismertem. Hát hogy ismerhettem volna, akkor szabadultam. Igen ám, de '69-ben vagy mikor, 70-ben, meghívták Pestre. Követelte, hogy a fordítóival

megismerkedhessem. A repülőgépen szótározott, megnézte, hogy mit jelentenek a disznó szavak, amiket ő használt, megnézte, hogy a magyar fordításokban benne vannak-e. Így érkezett meg, föl volt készülve. Az Astoria halljában találkoztunk, ahol elkövettem életem legjellemzőbb hibáját. Amikor elbúcsúztunk egymástól, szájra akart puszilni, de nem rámenősen, én pedig ösztönösen elkaptam az arcom. Iszonyúan szégyelltem emiatt magam. Amíg ismertem őt, ezt a 25 év alatt a továbbiakban soha többet meg se kísérelte, arcon puszilt vagy kezét fogott. El akart menni Debrecenbe. Ez már '79-ben volt. Az autóban mellettem ült Ginsberg, mögöttem Peter Orłowski, aki akkor 20-30 éves, ő a nagy szerelme. Orłowski ugyan főként a nőkért rajongott, de anynyira szerette Ginsberget, hogy apróságokat nem tagadott meg tőle. És akkor azt mondja nekem... elnézést, őszintén mondom, lehet, hogy nem volna szabad, de nagyon fontos, mert jelöli az egész helyzetemet, amelyben akkor nagyon sokra tartottam és tartom ma is Orbán Ottót. Nagyon szeretem a kései költészetét, különösen nagyra tartom a műfordításainak a nagy részét is. Mégis el kell mondanom. Ginsberg a kocsiában Debrecen felé megkérdezi: milyen ember ez az Orbán? Mondom, miért kérdezed? Tegnap bejött hozzám, és egész délután azt magyarázta, hogy ne bántsam a magyar kormányt, mert akkor bejönnek az oroszok, mondja. Mondom Ginsbergnek: bár bejönének! Hogyhogy? – kérdi. Hát, mondom, ahhoz hogy bejöjjenek, előbb ki kell menniük. Ekkor Ginsberg rám csapott. Meg volt alapozva a barátságunk egészen a haláláig. Nem akarok Ginsberg költői nagyságáról beszélni. Arról, hogy valaki mennyire tehetséges, nem tehet. Ellenben tévedhetetlen erkölcsű ember volt. Egy sziklás-hegység-beli kis egyetemi városban, ahol buddhista egyetemen politikát tanított, egyszer azt mondja nekem, hogy hát a legjobb díszköltemény már nem is én vagyok, hanem Gregory Corso. Amikor megismerkedtünk, mondta, épp aznap szabadult a fiatalok börtönéből. Megmutattuk egymásnak a verseinket, és rögtön vittem is Ferlingetihez, aki akkor könyvkiadó volt. Ferlingetivel csak az a baj, hogy folyton meglop, mondta. Mondom neki, hát akkor hogy tudsz vele barátkozni. Megállt elém, jön, szembefordul velem, kigúvad a szemé, és azt mondta: Miket beszélsz?! Kiszámítottam, 30 000 dollárt lopott 30 év alatt. Évi ezer dollár nagy pénz egy ilyen jó barátságért?